

Lozan Konferansı'nda Yunan Yakıp-Yıkımları ve Tamirat Bedeli Tartışmaları

Greek Destructions and Cost of the Restoration Debates at the Lozan Conference

Temuçin Faik ERTAN *

Öz
Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi, Müttefik Devletlerin Anadolu'yu işgaline zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda 15 Mayıs 1919'da Anadolu'da başlayan Yunan işgali, Türk ordusunun direnişi ve karşı taarruzu ile son bulmuştur. Nitekim kazanılan askeri zafer diplomatik alanda da karşılığını bulmuş ve öncelikle Mudanya Mütarekesi imzalanmış ardından da Lozan Barış Konferansı toplanmıştır. Yunan ordusunun geri çekilişi sırasında Batı Anadolu'da yaratmış olduğu tahribattan kaynaklı zarar ve Türkiye'ye ödenecek tamirat bedeli konusu ise Lozan'da gündeme gelmiştir. Yunan ordusunun hiçbir sebep yokken geçtiği şehirlere verdiği hasarın bedelini ödemesi gerektiğini düşünen Türk heyeti, savunduğu tezi Lozan Barış Konferansı'nda kabul ettirerek Yunanistan'ın yaptıklarından maddi ve manevi olarak sorumlu tutulmasını sağlamıştır.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
temucin.f.ertan@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8782-7355
Ankara / TÜRKİYE

* Prof. Dr., Ankara University
Turkish Revolution History Institute
temucin.f.ertan@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8782-7355
Ankara / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Lozan Konferansı, Mali Komisyon, Tamirat Bedeli, Yunan İşgali.

Abstract

The Armistice of Mudros, signed after the First World War, paved the way for the occupation of Anatolia by the Allied Powers. In this respect, the Greek invasion that started in Anatolia on May 15, 1919 ended with the resistance and counter-attack of the Turkish army. As a matter of fact, the military victory was reflected in the diplomatic arena and the Armistice of Mudanya was signed and then the Lausanne Conference was convened. The issue of the destruction caused by the Greek army in Western Anatolia during its retreat and the cost of the restoration to be paid to Turkey was brought up at Lausanne Conference. The Turkish delegation, who thought that the Greek army must compensate the damage it caused to the cities without any reason, had its argument accepted at the Lausanne Conference and ensured that Greece was charged financially and morally for its actions.

Keywords:

Financial Commission, Greek Invasion, Lausanne Conference, Restoration Cost.

Başvuru/Submitted: 08/05/2023

Kabul/Accepted: 23/05/2023

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Anadolu'daki Yunan işgali 15 Mayıs 1919'da İzmir'de başlamış, 18 Eylül 1922'de Bandırma yakınlarındaki Kapıdağ Yarımadasından sona ermişti. Aslında işgalin başladığı ve bittiği coğrafi mekânlara bakıldığında Yunan ordusunun ne denli geniş bir alanda etkili olduğu ortaya çıkıyordu.

Üç aşamada gerçekleşen Yunan ileri harekâtı, 1919'da İzmir'den Ayvalık'a kadara uzanan bir alanı kapsadı. Milne Hattı olarak bilinen bir çizgideki topraklarla şimdilik yetinen Yunan ordusu, bir yıl kadar sonra 20 Haziran 1920'de ikinci ileri harekâta girişti. Ama bu arada 1919'da işgal ettiği topraklarda yaşayan Türkler üzerinde de ciddi bir baskı kurmayı ihmal etmedi.

20 Haziran 1920'de başlayan Yunan ileri harekâtı, Sevr Antlaşması'nın taslağını öğrenen ve hayretle karşılayan Osmanlı Hükümeti'ne karşı antlaşmayı imzalaması için bir baskı oluşturmak amacıyla düzenlenmişti. Müttefik devletler tarafından Sevr'i kabul ettirmek konusunda kendisine vekâlet verilen Yunanistan, hem söz konusu vazifeyi yerine getirmeye çalışıyor hem de işgallerden kimsenin beklemediği kadar kazançla çıkmak için çaba sarf ediyordu.

Bu arada Yunan iç siyasetinde ilginç gelişmeler yaşandı. 1917 yılında babası Konstantin'in sürgüne gönderilmesi sonrasında kral olan Aleksandris, bir maymunun ısırması sonucunda Ekim 1920'de öldü (Tağmat, 2015, s. 30). Sevr Antlaşması'nı imzalayarak gücünü arttıran Venizelos ise seçimleri öne alarak Kralın ölümünü siyasi bir kazanca dönüştürmek istedi. Ancak 14 Kasım 1920 tarihindeki genel seçimlerde beklemediği bir yenilgi yaşadı. Bu sonuç, 1917 yılında Birinci Dünya Savaşı'na giren, 1919'da ise Anadolu'ya asker çıkararak Yunanistan'da Venizelos'un savaş yanlısı politikalarına bir karşı duruş gibi algılandı. Seçimlerden sonra Venizelos'un yerine Dimitrios Rallis başbakan olurken sürgündeki Konstantin yeni kral ilan edildi (Tağmat, 2015, s. 31). Ancak yeni kral ve başbakan Yunan Ordusunun Anadolu'daki harekâtını desteklemek zorunda kaldı. Ekonomisini düzeltmek için Anadolu'ya asker çıkararak ve söz konusu toprakların iktisadi kaynaklarından yararlanmaya çalışan Yunanistan'da ekonomik durum daha kötüleşmişti ve İngiltere'nin yardımlarına muhtaç olma durumu daha da arttı. Sonuçta Yunanistan'daki yeni iktidar da savaş karşıtı propagandaya rağmen İngiliz politikasının bir parçası olmayı tercih etti.

1921 yılı Batı Anadolu'daki Türk-Yunan çatışmalarına sahne oldu. Ocak ayından Temmuz ortalarına kadar uzanan dönemde, Yunan ordusunun ilerlemesi genelde durduruldu. Ancak Yunan ordusunun 1921 yılındaki ilk ve somut ilerlemesi Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nde gerçekleşti. 10 Temmuz 1921'de başlayan saldırıda Yunan ordusu, Eskişehir, Kütahya ve Afyon'u ele geçirdi. Böylece Yunan ordusu üçüncü büyük hamlesini de yapmış oldu. Türk ordusunun Sakarya Nehrinin doğusuna kadar yaptığı geri çekilme Sakarya Meydan Muharebesi ile son buldu. 1921 sonlarından 1922 yılının Ağustos ayına kadar yapılan askeri hazırlıklar sonrasında başlayan Büyük Taarruz sonucunda Yunan ordusu Batı Anadolu'dan atıldı.

Doğu Trakya ise sonra Yunan işgalinden Büyük Taarruz'un başlamasından yaklaşık iki ay Mudanya Mütarekesi hükümleri gereğince kurtarıldı. Doğu Trakya'nın

savaş yapılmadan kurtarıldığına dair bazı yorumlar olsa da bu doğru tespit değildi. Doğu Trakya'nın kurtarılmasının yolu, Batı Anadolu'nun Yunan ordusundan temizlenmesinden geçmişti. Hem de yaklaşık üç yıllık direniş ve mücadele sonunda!.. Eğer Yunan ordusu Batı Anadolu'dan bozguna uğrayarak çekilmeseydi, Türk tarafının Mudanya'da mütareke görüşmeleri için masaya oturması mümkün olmayacaktı.

Mudanya Mütarekesi'ne giden yol kat'i mağlup olarak görülen Yunanistan'ın görüşmelerle ilgili ciddi endişeleri vardı. Özellikle Venizelos'ta bu endişe korku düzeyine ulaşmıştı. Sevr Antlaşması ile elde edilen hemen her şey kaybedilecek gibi görünüyordu. Bu nedenle Mudanya'ya gitmek üzere hazırlıklar yapan Mazarakis'e uyarıcı bir telgraf çekmek zorunda kaldı. Venizelos bu telgrafta:

“Yeni Yunan hükümeti şunu bilmelidir ki maruz kaldığımız felaketin tarifi imkânsızdır. Yalnızca Kuzey Epir'i kaybetmekle kalmadık, Batı Anadolu ve Doğu Trakya'yı da kaybettik. Şu andan itibaren resmen müttefikimiz olan üç büyük devlet Türkiye'ye boyun eğmeye karar verdiler. Kendimizi askeri ve diplomatik bir yalnızlık içerisinde görüyorum. Bu kayıplar, bizi tehdit eden talihsizlik dizisinin maalesef sonu değil. Türkler bizi Batı Trakya'dan da atmak için ellerinden geleni yapacaklar ve Yunan ordusunun Anadolu'da sebep olduğu zararlar için bizden tazminat isteyecekler, adaları müdafaa etmemize engel olacaklar ve donanmamızı teslim etmek zorunda kalacağız... Tüm bunlardan dolayı Yunanistan hazırlıklı olmalıdır” diyerek bir kısmı Mudanya'da, geri kalanı da Lozan Konferansı'nda görüşülecek konuları işaret etmişti (Tağmat, 2018, s. 54-55).

Mudanya'daki ateşkes görüşmeleri sırasında Doğu Trakya gündeme geldi ama diğer konular barış konferansına bırakıldı. Gerçekten de Venizelos'un işaret ettiği diğer konular Lozan Konferansı sırasında dönem dönem gündeme getirilecek ve Türk-Yunan anlaşmazlığının çözümü olarak anahtar konular olarak öne sürülecekti.

Mudanya Mütarekesi 11 Ekim 1922'de imzalandı. Mütareke hükümlerine bakıldığında Boğazlar ve çevresiyle Doğu Trakya'nın merkezde olduğu bir müzakere süreci yaşanmıştı. Kısa bir süre sonra Lozan'da Türk tarafının savunacağı Batı Trakya ve Tamirat Bedeli gibi konulara yer verilmemişti mütarekede!

Lozan Konferansı'nın Başlaması ve Birinci Dönemde Yunan Yakıp-Yıkımları Üzerine Tartışmalar

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra sıra barış konferansının toplanmasına gelmişti. Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından Lozan Konferansı'nın başlamasına kadar geçen yaklaşık bir buçuk aylık dönemde Türkiye'nin gündemini İtilaf Devletleriyle yapılacak olan barış görüşmeleri oluşturmuştu. Bu süreçte barış konferansının nerede toplanacağı¹ (Cebesoy,1957, s. 88) Türk tarafını

¹ Mudanya Mütarekesi'nin imzalanıp yürürlüğe girmesinden sonra, gerek Ankara'da, gerekse İstanbul'da barış konferansı için çalışmalara hız verildi. TBMM Hükümeti, daha Mudanya Mütarekesi görüşmeleri devam ederken, 4 Ekim'de İngiltere ve Müttefiklerine nota vererek, barış konferansı için 20 Ekim tarihini ve İzmir'i teklif etti.

hangi hükümetin temsil edeceği² (Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 111; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, s. 314) ve TBMM Hükümeti heyetinin kimlerden oluşacağı³ (Karacan, 1943, s. 39; Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 279) gibi sorunlar tartışılmış ve 1922 yılının Kasım ayı başlarında söz konusu sorunlar çözümlenmişti.

Konferansın Lozan'da toplanmasının kabul edilmesi; Saltanatın kaldırılıp Osmanlı Devleti'nin resmen tarih sahnesinden silinmesiyle TBMM Hükümeti'nin Türkleri temsil edecek tek kurum kalması; Mustafa Kemal Paşa'nın tercihiyle İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetinin belirlenmesiyle Ankara'da barış diplomasisi için yeni bir evreye geçilmişti.

Türk Heyeti'nin kesinleşmesi üzerine Lozan'daki durum ile ilgili çalışmalara daha da hız verildi. Mustafa Kemal Paşa, hükümet ve heyetin ortaklaşa yapmış olduğu çalışmalar sonunda, Lozan'da izlenecek politika ve savunulacak noktalar hakkında bir talimatname hazırlandı. Vekiller Heyeti Reisi, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve altı vekilin imzalarının bulunduğu resmî talimatname aynen şöyleydi:

- 1-Doğu sınırı: Ermeni yurdu bahis konusu olamaz. Olur ise müzakerelerin kesilmesini gerektirir.
- 2-Irak sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancakları istenecektir. Konferansta bundan farklı olmak üzere ortaya çıkacak güçlükler için Vekiller Heyeti'nden talimat alınacaktır. Petrol vesaire imtiyazları sorununda İngilizlere bazı ekonomik menfaatler sağlanması görüşülebilir.
- 3-Suriye sınırı: Bu sınırın düzeltilmesine imkân oranında son derece çalışılacak ve bu sınır şöyle olacaktır: Resi İbni-Hayn'dan başlayarak Harm, Müslimiye-Meskene ve sonra Fırat yolu Dirizor, Çöl ve nihayet Musul Vilayeti güney sınırına ulaşır.
- 4-Adalar: Duruma göre hareket edilecek ve kıyılarımıza pek yakın meskun olan ve olmayan adalar behemehal ilhak edilecek, başarı elde edilmediği takdirde Ankara'dan sorulacak.
- 5-Trakya batı sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacaktır.
- 6-Batı Trakya: Misak-ı Millî maddesi uygulanacaktır.
- 7-Boğazlar'da ve Gelibolu yarımadasında yabancı askerî kuvvet kabul edilemez. Eğer bu konudaki müzakere inkıtai gerektirirse inkıttadan evvel Ankara'ya bilgi verilecektir.

² İtilaf Devletleri, verdikleri ayrı bir nota ile İstanbul Hükümeti'ni de konferansa davet ettiler. Her iki hükümetin de davet edilmesi, Müttefiklerin İstanbul Hükümeti'ni hâlâ tanıdıklarını gösteriyordu. Mudanya'da oldukça sert ve katı olan TBMM Hükümeti'nin görüşleri, İstanbul Hükümeti'nin katılması ile konferansta esnek bir hale gelebilir, Türk tarafının pazarlık gücü azalabilir ve Batılı devletler bu yolla bazı tavizler koparabilirlerdi. Ancak İstanbul Hükümeti'nin konferansa katılmasının, TBMM Hükümeti'nin katılmasına engel teşkil edeceği de belirtildi. Bunun üzerine Müttefikler, konferansa yalnız TBMM Hükümeti'nin katılmasının kendilerince bir sakınca taşımadığını ifade ettiler. TBMM bundan sonra daha da ileri gitti ve Dr. Rıza Nur ve 78 arkadaşı tarafından Saltanatın kaldırılması ile ilgili olarak verilen kanun teklifi 1 Kasım 1922 tarihinde kabul edildi ve Saltanat kaldırıldı.

³ Yusuf Kemal Bey, Hariciye Vekilliğinden "hastalığı" gerekçe göstererek istifa etmesinden sonra, İsmet Paşa, bu göreve seçilerek heyet başkanlığı için ilk adımı atmış oldu. Ardından Dr. Rıza Nur ve Hasan Beyler ikinci ve üçüncü temsilci olarak belirlendi. Üç temsilciden sonra, müşavirler, genel sekreter, tercüman ve sekreterlerden oluşan Türk Heyeti kesin şeklini aldı.

8-Kapitülasyonlar kabul edilemez. Müzakerenin inkıtai gerekirse yapılır.

9-Azınlık: Esas, mübadeledir.

10-Duyun-u Umumiye: Türkiye'den ayrılan memleketlere dağıtımı, Yunanlılara devri, yani tamirata karşılık tutulması, olmadığı takdirde yirmi sene ertelenmesi. Duyun-u Umumiye İdaresi kalmayacaktır. Güçlükler çıktığı takdirde sorulacaktır.

11-Ordu ve donanmayı sınırlandıran konu olmayacaktır.

12-Yabancı Kurumlar: Türk kanunlarına tabi olacaktır.

13-Türkiye'den ayrılan memleketler için Misak-ı Milli'nin özel maddesi yürürlüktedir.

14-Cemaatler ve İslâm Vakıfları Hukuku eski andlaşmalara göre sağlanacaktır (Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 117-118).

Genel olarak Misak-ı Milli'nin esas alındığı talimatnamede, ağırlık olarak ekonomik ve mali konularla sınırlara yer verilmişti. Pek de detaylı bir metin değildi. Lozan'daki görüşmelerin genişliği ve derinliği düşünüldüğünde, Türk heyetine istediği serbestliği sağlayacak gibi de görünmüyordu. Misak-ı Milli ilkelerine dayanan çerçeve bir metin özelliği taşıyordu. Talimatnamede değinilmeyen konulardan biri de Yunanistan'dan istenecek olan tamirat bedeli idi. Oysa Türkiye, İtilaf Devletleri'nin kendisinden isteyeceği savaş tazminatı kabul etmemek ve Yunan işgali sırasında yakılan yıkılan yerlerin, verilen maddi ve manevi zararların tazminini Yunanistan'dan istemek konusunda kararlı davranacaktı.

Lozan Konferansı'nın açılışı 20 Kasım 1922'de gerçekleşti. Açılış töreninde İsmet Paşa'nın biraz da diplomatik eğilimlere uygun olmayan bir şekilde kürsüye çıkıp konuşması ve bu konuşmadaki üslubuyla kullandığı cümleler, konferansın Batılı devletlerin beklediği kadar kolay geçmeyeceğini gösteriyordu.

İsmet Paşa, konuşmasının bir bölümünde;

“1918 tarihinden sonra Türk milletinin maruz olduğu sonsuz hücumları ve ıstırapları, burada hatırlatmaktan kendimi men edemiyorum. Gerek bu hücumları ve ıstırapları, gerek hiçbir askerî mecburiyet olmaksızın, Türkiye topraklarının en zengin ve en mamur kısımlarında münhasıran mahvetmek ve yıkmak fikriyle muntazaman yapılmış tahribatı, hiçbir veçhile mazur göstermek kabil değildir.

Hâlâ bu dakikada bile, bir milyondan ziyade masum Türk'ün, küçük Asya ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmeksiz, serseri gibi dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk milleti, bu insan takati üstündeki fedakârlıklara katlanmak suretiyle, medeni insanlık arasında derin bir hayat kuvvetine malik milletlere has olan mevcudiyet ve istiklâl hakkı ile sulh ve sükûna çalışmak unsuru olmak üzere büyük bir mevkii kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin katî gayesi, bu mevkii muhafaza ve tahkim etmekten ibarettir”.

Şeklindeki ifadelerle hem Anadolu'nun işgalinin haksız olduğuna hem yüzbinlerce Türk'ün mağdur olduğunu hem de TBMM'nin tüm bu olumsuzlukların giderilmesi konusunda beklenti içinde olduğunu vurgulamıştı (Meray, 2001, C. I, s. 3-4; Bilsel, 1933, s. 15-16; Karacan, 1943, s. 64-65). Bu konuşmaya genel olarak bakıldığında

konferansın hiç de Batılı devletlerin umduğu gibi kolay geçmeyeceği ve kısa zamanda sonuçlanmayacağını gösteriyordu.

Lozan'daki ilk genel toplantı 21 Kasım 1922 tarihinde yapıldı. Bu ilk toplantıda, konferansın hangi isim ile anılması konusunda anlaşmazlık çıktı. Yüzlerce yıllık derinlikten gelen *Şark Meselesini* tümüyle kendi lehlerine çözmek isteyen Batılılar, Lozan Konferansı'nı kendileri için bir fırsat olarak görüyorlardı. İtilaf Devletleri, genç Türk devletinin üzerine yüzlerce yıllık sorunları yıkarak, hem konferanstan kazançlı çıkmak hem de geleceğe dönük bir takım ayrıcalıklar elde etmek istiyorlardı. Bu durum görüşmelerin seyrini değiştirebilir ve Türk heyetinin yükünü arttırabilirdi. Buna karşılık Türk tarafı, Batılı Devletlerin Osmanlı Devleti ile olan tarihsel sorunlarına sahip çıkmıyor ve geçmişin derinliklerinden birikerek gelen bu sorunların Osmanlı'nın yıkılmasıyla gömüldüğü görüşünü savunuyordu.

Konferansın açılış töreni sırasında İsmet Paşa'nın yapmış olduğu konuşmayla bozulan iyimser hava, isim konusundaki tartışmalarla daha karamsar bir ortamın doğmasına yol açmıştı. Konferans'ın hangi isimle toplanacağı konusu Türk tarafı için hiç de üzerinde durulmayacak kadar önemsiz bir konu değildi, sembolik bir yaklaşım da değildi. Bu eski-yeni arasındaki anlayış farkının da bir göstergesiydi. Konferansın ele aldığı konuları elden geldiğince daraltarak başarılı olmayı arzulayan İsmet Paşa, konu ile ilgili olarak şunları söyledi:

“Konferansa takılan ad doğru değildir. Şark İşleri Konferans nizamnamesi değil, Lozan Konferansı nizamnamesi demek daha doğrudur. Murahhaslarla temsil edilen devletleri Müttefiklerle Türkiye arasındaki notalara göre yazmak ve müzakeresine davetli oldukları meseleleri göstermek lazımdır. Boğazlar rejimi müzakeresinde Rusya, Ukrayna, Gürcistan mutlaka bulunmalıdır. Diğer taraftan şunu da beyan edeyim ki Türk Murahhasları Heyeti'nin bahsettiğim noktalarda ismi geçmeyen devletlerle görüşmeye salahiyeti yoktur” (Karacan, 1943, s. 70).

Yukarıdaki konuşmadan sonra, Batılı Devletler kısmi bir yumuşama gösterdi ve konferansın ismi *“Yakın Doğu İşleri Hakkında Lozan Konferansı”* olarak benimsendi. Ayrıca Boğazlar ile ilgili görüşmelere Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerin de katılması uygun görüldü (Meray, 2001, C. I, s. 7).

Yine aynı gün konferansta görüşülecek konular ile ilgili olarak üç ayrı komisyon kuruldu. Birincisi İngiltere temsilcisi Lord Curzon'un başkanlığını yapacağı, arazi, askerlik ve Boğazlar ile ilgili komisyon; ikincisi İtalya temsilcisi Marki Garroni'nin başkanlığındaki, Türkiye'deki azınlıklar ile ilgili komisyon; üçüncüsü ise Fransa temsilcisi M. Barrère'nin başkanlığını yapacağı, malî ve iktisadî işlerle ilgili komisyon olmak üzere (Karacan, 1943, s. 71; Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 128). Komisyonlarda Türk heyetine başkanlık verilmemesi tartışma yaratmışsa da sonuç değişmedi. İtilaf Devletleri davet eden taraf olduklarını iddia ederek, komisyon başkanlığını kendilerinin üstlenmesi gerektiğini açıkladılar. Ama komisyon başkanlığı sayesinde görüşmelerin seyrini doğrudan belirleme gücünü elde ettiklerini düşünüyorlardı.

Yunan ordusunun Anadolu ve Trakya'daki yakıp yıkmaları nedeniyle Türk tarafının istediği tamirat bedeli konusu, Mali ve iktisadi işlerle ilgili komisyonun toplantısında gündeme geldi. Türk heyetinin Yunan ordusunun Batı Anadolu'daki

Yakıp yıkmaları için tamirat bedeli istemesi karşısında Venizelos, Müttefiklerin tazminat isteğinde bulunma hakkının bulunduğunu, bunun sebebinin de Osmanlı Devleti'nin savaştan sorumlu olmasından kaynaklandığını iddia etti. TBMM Hükümeti'nin selefi olan Osmanlı Devleti'nin savaşı başlatan taraf olduğunu belirten Venizelos, Yunanistan'ın İttifak Devletlerinin saldırısına uğrayan Sırbistan'a yardım etmek için savaşa katıldığını, bu sayede de Müttefik devletlerin Makedonya'da üstün duruma geçtiklerini öne sürdü. Venizelos, Anadolu'daki yakıp yıkmalar konusunda ise Yunan ordusunun ileri harekâta bulunduğu ilk iki yılda, hiçbir yakıp yıkma olmadığını ifade ettikten sonra, geri çekilme sırasında ise Sakarya vadisi ile Afyon-Eskişehir demiryolu arasındaki kasabaların yakıldığını, bunun da salt askeri zorunluluklar yüzünden olduğunu belirtti. Ayrıca Yunan ordusunun geçiş yolu üzerinde bulunan yerlerden, Türk ordusuna barınak sağlayarak kendilerine tehlike yaratacak olanların yok edilmesinin amaçlandığını da sözlerine ekledi (Meray, 2001, C. III, s. 11).

Yunan ordusunun Anadolu'yu boşaltması öncesindeki son geri çekilme sırasındaki yakıp yıkmalar konusunda henüz resmi bilgi edinilememiştir. Herhalde bu aşırılıklar, geri çekilen bir ordunun geçtiği yol üzerinde işlenmiştir. Bu gibi davranışlarda, çok disiplinli ordular bakımından bile, olağanüstülük yoktur diyerek sözlerine devam Venizelos, Yunan ordusunun yaptığı tahribatın belli bir kısmını da olsa kabul etmek zorunda kaldı (Meray, 2001, C. III, s. 11).

Venizelos konuşmasında Yunan ordusu ile Alman ordusunu karşılaştırmak gereği duydu. Ona göre Almanlar zafer kazandıkları sırada yakıp yıkmalar yapmıştı ve bunları önceden tasarlayarak gerçekleştirmişti. Yunan ordusu ise Türk topraklarını işgal ettiği dönemde hiçbir aşırılık yapmamıştı. Venizelos Yunan ordusunu temize çıkarma gayretlerini daha da abartarak Yunan ordusunun işgal döneminde Rumlardan çok, Türklerden yana bir tavır takındığını da iddia etmişti (Meray, 2001, C. III, s. 11).

Venizelos, Yunan ordusunun sorumluluğuna ortak aramak yolunu da seçmişti konuşmasında!.. Yunan ordusunun kendi isteğiyle değil, Müttefiklerin çağrısıyla İzmir'e girdiğini, bütün Müttefiklerin çıkarını koruduğunu da sözlerine ekledi (Meray, 2001, C. III, s. 11).

İşgal ile tamirat bedeli arasında karşılaştırma yapan Venizelos'a göre Yunanistan'ın işgal giderleri, Anadolu'daki yakıp yıkmaların tutarının çok üstündeydi. Ayrıca yine Venizelos'un iddiasına göre, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Anadolu kıyılarından ve Trakya'dan 430.000 Rum yurt dışı edilmişti ve bunlar Yunanistan'a gelmişti. Sonraki yıllarda bu rakam 950.000'e ulaşmıştı. Venizelos iddialarını dayandırdığı nedenlerden dolayı, Türkiye'nin onarımlara ilişkin isteklerinin dikkate alınmaması gerektiğini konferanstan isteyerek bunun moral açıdan da uygun olmadığını sözlerine ekledi (Meray, 2001, C. III, s. 14).

Venizelos'tan sonra tekrar söz alan İsmet Paşa, Yunanistan'ın hem savaşı uzatmış olması hem de barış yapmak için ortaya çıkmış olan fırsatları kaçırmaması nedeniyle sorumluluğunun bulunduğunu yineledi. İsmet Paşa, dikkatli bir üslup kullanarak yakıp yıkmalar konusunda Müttefik Devletlerle Yunanistan'ı aynı kefeye koymaktan kaçındı. Müttefiklerin Yunanistan'a işgali konusunda destek vermediklerini belirten

İsmet Paşa, hiçbir devletin Yunanistan'a yakıp yıkma konusunda çağrıda bulunmasının mümkün olamayacağını sözlerine ekledi. Aynı konuşmada İsmet Paşa, yakıp yıkmaların askeri bir zorunluluktan kaynaklanmadığını belirttikten sonra, Venizelos'un konuşmasının bir itiraf niteliği taşıdığını, bunun Almanların Fransa'nın kuzey doğusunda yapmış oldukları yakıp yıkmalarla karşılaştırılmasının doğru olmadığını ifade etti (Meray, 2001, C. III, s. 15).

20 Aralık 1922'deki oturumda Yunan heyeti, Türk tarafının tamirat bedeli konusundaki isteklerine bu kez bir metinle karşılık vermeye çalıştı. Bu rapor niteliğindeki metinde Yunan tarafı, Türkiye'nin savaşa girerek sorumlu duruma düştüğü ve Türk Hükümetinin savaş kanun ve kurallarına aykırı davranıştan dolayı doğan zararlarla ilgili tazminat isteyebileceği belirtiliyordu. Yunan heyetinin sunduğu rapora göre köyleri, Kemalci olarak adlandırdıkları kuvvetlerin yıktığı, yine Kemalcilerle Ethem'in birlikleri arasında çıkan çatışmalarda yıkımın gerçekleştiği iddiası da yer alıyordu. Bazı köyler ise Yunan birlikleri tarafından Türk ordusunun karargâh olarak kullanılmaması amacıyla yıkıldığı ve buralarda hiçbir insan ve eşya olmadığı açıklaması da yapılıyordu. Raporda Yunan ordusunun verdiği zarara dair de açıklamalara yer verilmişti. Bu zarar Yunan ordusunun düzensiz geri çekilişi sırasında verilmişti. Ayrıca bazı köylerden de Yunan askerlerine ateş açılmıştı ve buna karşılık verilmişti. Yunan askerinin geri çekilme sırasında disiplinsiz davranışlar göstermesi ve gevşemesi nedeniyle bazı köyleri yakılıp yıkılmıştı Yunanlara göre! (Meray, 2001, C. III, s. 267).

Yunan heyeti kabul ettiği yakıp yıkmalarla ilgili olarak bir bedel tespitine de gitmişti. Uluslararası Kızılhaç Komitesi ile Çocukları Koruma Uluslararası Birliği'nin temsilcileri olan M. Rodolphe Haccius ile M. Henri Guenod'un tanıklığına başvuran Yunanlar, bu temsilcilerin vermiş oldukları rakamlara itibar ediyorlardı. Buna göre felakete uğrayanların sayısı yaklaşık 180.000 idi. Bu da 20 bini şehirlerde, 20 bini de köylerde olmak üzere 40.000 aile demekti. Köylerdeki ev başına 100 Türk Lirası, şehirlerdeki evler için de 750 Türk Lirası takdir eden Yunan heyeti, Türkiye'ye tamirat bedeli olarak 17 Milyon Türk Lirası ödemeyi kabul edeceklerini, bunun da 2 Milyon İngiliz Sterlini olduğunu açıkladı (Meray, 2001, C. III, s. 267).

Türk isteklerine karşı olarak Yunan tezlerini ortaya koyan rapordan anlaşıldığı kadarıyla Yunanlılar, Anadolu'da bir felaketin yaşandığını kabul ediyorlardı. Bununla birlikte hem İtilaf Devletlerini işe katarak hem de Anadolu'da yaşanan iç isyanları kullanarak sorumluluğu paylaşacak bir durum yaratmak istiyorlardı. Ayrıca Anadolu'da Yunan ordusunun verdiği zararı değil de tamirat bedelinin maddi karşılığına karşı bir proje geliştirmişlerdi.

Bu arada Lozan'dan Ankara'ya gönderilen üçüncü delege Hasan Bey, 1 Ocak 1923 Meclis'in gizli oturumunda konferans ile ilgili açıklamalarda bulundu. Hasan Bey konuşmasında, İngiltere ve müttefiklerinin tavırlarından şikâyet etti, Karaağaç'ı vermediklerini, borçların taksiminde zorluk çıkardıklarını, Boğazların güvenliği konusunda garanti vermediklerini, işgal masrafı istediklerini, adli kapitülasyonlar istediklerini, azınlıklar için bazı imtiyazlar istediklerini ve Yunanlıların tamirat bedeli ödemeyi kabul etmediklerini açıkladı (TBMM Gizli Celse Zabıtları, s. 1179-1187).

Hasan Bey, Lozan'a geri dönerken kendisine yeni gelişen durumlara göre bir talimatname daha verildi. Bu talimatnameye göre; borçların taksimi meselesi, işgal masraflarının kabul edilmemesi, harpten önceki imtiyazların kabul edilmemesi, kapitülasyonların kesinlikle kaldırılması, adli kapitülasyonların kabul edilmemesi, azınlıklara ayrı bir uygulamanın kabul edilmemesi, Karaağaç'ın alınması, Boğazların güvenliği için garanti alınması, Yunanlılardan tamirat bedeli alınması ve Musul'un alınması gibi konular birinci derecede önemli olarak gösterildi (Cebesoy, 1957, s. 203-205).

Bu arada 13 Ocak 1923'te mali işlerle ilgili komisyonun toplantısında İtilaf Devletleri, Türkiye'den işgal giderleriyle ilgili ödeme yapmasını gündeme getirdiler. Kısacası durum şuydu: Türkiye, Yunanistan'ın Anadolu'daki yakıp yıkmaların tazmini için bir tamirat bedeli ödemesini istiyor, Müttefik devletler de Türk topraklarını işgal ettikleri süre için Türkiye'den işgal masrafı talep ediyorlardı.

Türk tarafı komisyonun toplantısında işgal masrafı olarak herhangi bir ödeme yapılmasının kabul edilmeyeceğini, Türklerin zaten büyük kayıplar verdiklerini ve ağır fedakârlıklara katlanmak zorunda kaldıklarını açıkladı. Aynı toplantıda Türk heyeti tarafından Yunan ordusunun yakıp yıkmalarla ilgili maddi zarar tespitine dair bir de açıklama yapıldı. Buna göre Yunan ordusu, 4 Milyar Altın Franklık bir zarar vermişti ve Yunanistan'ın bunu ödemesi gerekiyordu. Yunanistan'ın Müttefiklerin uyruklarını karşı vermiş olduğu zararı da tazmin etmesinin gerektiği aynı toplantıda Türk heyeti tarafından gündeme getirildi (Meray, 2001, C. III, s. 37).

20 Ocak 1923 tarihinde İsmet Paşa, Yunan yakıp yıkmaları sonucunda ortaya çıkan maddi zararlarla ilgili Türk heyeti tarafından hazırlanan dört çizelgeyi konferansa bir memorandum şeklinde sundu:

Buna göre yakılmış, yıkılmış şehirlerin adları ve ev, mağaza, otel, din ve eğitim yapıları, fabrikalar, değirmenler ve benzerlerinden oluşan I. Çizelgede yer alan kayıpların tutarı 481.176.322 Türk Lirası olarak gösterildi. Birinci çizelgedekilerin dışında, her sancağın kentlerinde ve köylerinde yakılmış-yıkılmış din ve eğitim yapıları, fabrikalar, çiftlikler ve evlerin yer aldığı II. Çizelgede belirtilen zararın toplamı 177.310.945'ti. III. Çizelgede ise Her sancağın şehirlerinde ve köylerinde ev eşyası, ticari eşya, para, tarım araç ve gereçleri, makineler, taşınır mallardan alınıp götürülenler ya da yok edilenlerin değeri gösteriliyordu. Bu çizelgedeki zararın toplamı 567.235.341 Türk Lirası olarak belirtildi. Yok edilen ya da alınıp götürülen taşıtların ve öldürülen ya da alınıp götürülen hayvanların sayısının ve değerinin belirtildiği IV. Çizelgede ise 112.032.425 Türk Lirası zarar gösterilmişti (Meray, 2001, C. III, s. 155-157).

Türk tarafının zarar ziyan tespiti ve istediği tamirat bedeli bu dört çizelgede belirtilenlerle sınırlı değildi. Bütün bunlara ek olarak Bursa camileriyle medreselerinin yakılıp yıkılmalarının karşılığı olarak 3.000.000 Türk Lirası zarar belirlenmişti. Öte yandan Yunan gemileri tarafından Türk kıyılarına ve Türk ticari gemilerine verilen zarar için de 858.007 Türk Lirası tamirat bedeli isteniyordu. Yuna işgali sırasında Kızılay'a verilen zarar da ihmal edilmedi. Kızılay'a verilen zararın karşılığında ise 26.465 Türk Lirası talep ediliyordu. Böylece Türk tarafının hazırladığı çizelgelere ve

diğer tespitlere göre istediği otamirat bedeli, toplam 1.341.636.505 Türk Lirasını buluyordu (Meray, 2001, C. III, s. 154).

Yunan tarafının belirlemiş olduğu 17 Milyon Türk Lirası ile Türk tarafının istediği 1.341.636.505 Türk Lirası arasında gerçekten çok büyük fark vardı. Bu açıdan bakıldığında tarafların rakamlar arasında uzlaşması mümkün görünmüyordu. Aslında Yunanistan'ın 4 Milyar Altın Frank bulan Türk tarafının tamirat bedeli isteğini karşılaması da imkânsız gibiydi.

Lozan Konferansı 4 Şubat 1923'te kesintiye uğradı ve heyetler ülkelerine döndüler. Bu görüşmelerin tümüyle iptali değil, kesintiye uğramasıydı. Irak Sınırı, Boğazlar, Kapitülasyonlar ile ekonomik ve mali konularda beklenen uzlaşma sağlanamamıştı. Birinci dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında çözümlenemeyen tek sorun, Yunan ordularının Batı Anadolu ve Doğu Trakya'da yaptıkları tahribatın tamiri iş idi (Tarih IV, 1934, s. 127).

Lozan'daki barış görüşmeleri 23 Nisan 1923'te yeniden başladı. Yunan yakıp yıkmaları Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde ilk döneme göre daha az geldi. Bununla birlikte Konferansta, Mayıs ayının ortalarına gelindiği halde, belli başlı beş konu hâlâ çözümlenememişti. Bunlar; faizlerle ilgili sorun, Yunanistan'dan istenen tamirat bedeli, adli kapitülasyonlar, imtiyazlar ile İstanbul'un tahliyesi idi (Tanin, 17.05.1923).

Yunan tamiratı sorunu, gerek konferans açısından, gerekse Türk Heyeti ile Türk Hükümeti arasındaki ilişkiler açısından ikinci dönemde de önemini korudu. Bu konuda hükümet ile heyet arasında, daha doğrusu Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında görüş ayrılığı çıktı ve bu ayrılık zamanla başka konulara da yansdı. Bu arada Türk Hükümetinin tamirat bedeli konusundaki görüşü, bir kez daha Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey kesin olarak açıklandı. Mayıs ayı başlarındaki açıklamaya göre, en mamur şehirleri yakan, yıkan ve harabeye çeviren Yunanlılardan tamirat bedeli mutlaka alınacaktı (Vakit, 9.05.1923).

Yunan yakıp yıkmalarıyla ilgili tamirat bedeli üzerindeki görüşmelere 15 Mayıs'ta başlandı. Tamirat bedeli konusunda Fransızlar ve İngilizler tamamen Yunanlılardan yana bir tavır takınırken, İtalyanların daha dengeli davrandıkları görüldü. Çünkü İtalya, Yunanistan'ın kuvvetli bir Akdeniz devleti olmasını kendi menfaatlerine pek uygun görmüyordu (Kutay, 1956, s.43). Bu bakımdan da Yunan davasına fazla ilgi göstermiyorlardı.

Yunanistan ise tamirat konusunun en sona bırakılmasını istemiyordu. Çünkü Müttefikler zaten Yunanistan'ın bir tamirat bedeli ödemesini kabul etmişlerdi. En sona kalırsa Yunanistan'ın korkusu, Müttefikler alacağını aldıktan sonra kendilerini Türklerle baş başa bırakabilecekleri konusundaydı (Karacan, 1943, s. 339).

Batılı Devletler, tamirat konusunun çözümü için önce şu üç yolu önerdiler: Yunanistan'ın Türkiye'ye peşin olarak ödeme yapması; Yunanistan'ın ticaret gemilerinden bir kısmını tamirat bedeli olarak vermesi; Yunanistan'ın tamirata karşılık Karaağaç'tan vazgeçmesi... Yunan temsilci Venizelos, bu görüşlerden üçüncüsünü, yani tamirata karşılık Karaağaç'ı vermeyi kabul etti (Cebesoy, 1957, s. 335).

Bu arada Türk Hükümeti, 23 Mayıs'ta Ankara'dan çekilen telgrafla İsmet Paşa'ya tamirat bedeline karşılık Karaağaç'ın kesinlikle kabul edilmemesi gerektiğini bildirdi. Aynı talimatta, tamirat meselesinin Yunanistan ile Türkiye arasında halledilmesi gerektiği ve Müttefiklerin bu meseleye karışmamaları da istendi (Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 229-230; Şimşir, 1994, s. 338).

İsmet Paşa ise bu telgrafa verdiği cevapta; Karaağaç'ın alınmasından yana olduğunu belirtti. Ancak İsmet Paşa'nın bu düşüncesi Rauf Bey tarafından kabul edilmedi ve diğer ana konularda alınacak bazı tavizler karşılığında, tamirattan fedakârlık yapılabileceği şeklinde yeni bir talimat verildi (Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 230). Ankara, Osmanlı borçları, İstanbul'un tahliyesi, adli imtiyazlar ve şirketler tazminatı gibi konularda Türk tarafının lehine bir çözüm sağlandığı takdirde tamirat bedelinden vazgeçilebileceğini benimsemişti.

Ankara'dan verilen kesin talimatlara rağmen, İsmet Paşa, 26 Mayıs 1923 tarihli telgrafında, Karaağaç'a karşılık tamirat bedelinden vazgeçtiğini bildirdi (Karacan, 1943, s. 342-343; Şimşir, 1994, s. 358). Bunun üzerine Rauf Bey, 27 Mayıs'ta İsmet Paşa'ya, aldığı kararın hükümetin talimatlarına aykırı olduğunu ve bu sebepten tamirat bedelinden vazgeçilmesinin kabul edilmeyeceğini tebliğ etti. Daha sonra Mustafa Kemal de hükümetin görüşleri doğrultusunda bir telgraf çekti (Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 362).

İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın ve hükümetin telgraflarına cevap olarak, 28 Mayıs'ta bir rapor göndermek ihtiyacı duydu. İsmet Paşa raporunda; talimatların dışına çıkmadığını, diğer konularda başarı sağlanması amacıyla bu yolu tercih ettiğini ve bu konularda başarı sağlanmazsa alınan kararın geçersiz sayılacağını belirtti (Türk İstiklal Harbi, 1969, s. 237; Şimşir, 1994, s. 366).

Tamirat bedeliyle ilgili görüş ayrılığı, Mustafa Kemal Paşa'nın "tamiratı kabul etmek veya etmemekte ısrar yoktur" şeklindeki telgrafının etkisi ile İsmet Paşa'nın istediği şekilde sonuçlandı (Atatürk, 1969, C. II, s. 777-778).

Ancak Rauf Bey, tamirat konusundaki ısrarlı tutumunu konferansın sonuna kadar sürdürdü. Bir görüşe göre; Rauf Bey, tamirat bedeli olarak Yunan donanmasını almayı ümit ediyordu. Bu yüzden de Karaağaç'ın alınmasını istememişti (Nur, 1968, s. 1200). Batılı Devletlerin konu ile ilgili çözüm yolları hatırlandığında Rauf Bey'in böyle bir düşüncesinin olması akla yatkındı. Yine Ruf Bey'in bir deniz subayı olması, donanmaya karşı özel bir ilgi duyması için bir sebep teşkil edebilirdi.

Karaağaç'ın tamirat bedeline karşılık olarak alınması konusunda İsmet Paşa ve diğer temsilciler hemfikirdi. Ancak Türk heyeti, Karaağaç'ı daha kazançlı bulduğu için kabul etmemişti. İsmet Paşa ve diğer temsilciler, Türk teklifinde uzun süre direnmişlerdi. Ancak, Yunanistan'ın savaşı göze alması, ya da öyle görünmesi sebebiyle bu ısrarlarından vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Rıza Nur Bey'e göre gerek kendisi, gerekse İsmet Paşa tamirat bedeli yüzünden yeni bir savaşı göze almamıştı (Nur, 1968, s. 1200-1202).

Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde yapılan görüşmelerde uzlaşma sağlandı ve 24 Temmuz 1923'te barış antlaşması imzalandı. Böylece bütün heyetler için uzun, yorucu ve yıpratıcı geçen bir diplomatik süreç sona erdi.

Lozan Antlaşması'na göre Türkiye, Yunanistan'dan Anadolu ve Trakya'daki yakıp yıkmalara karşılık olarak herhangi bir nakdi tamirat bedeli alamadı. Bu maddi bir tazminatın alınamaması anlamı taşıyordu. Ancak Yunanistan'dan Anadolu'daki tahribata dair günümüzde de geçerli olan manevi bir bedel tahsil edildi. Lozan Antlaşması'nın 59. Maddesi aynen şu şekildeydi:

Yunanistan harp kavaninine mugayir olarak Anadolu'da Yunan ordu veya idaresinin e'falinden mütevellit haşaratın tamiri mecburiyetini tanır.

Diğer taraftan Türkiye, Yunanistan'ın harbin temadisinden ve bunun netayicinden mütevellit vaziyet-i maliyesini dikkate alarak tamirat hususunda Yunan Hükümetine karşı her türlü mutalebattan suret-i katiyede feragat eder" (Düstur, 1931, s. 60; Soysal, 1983, s. 106; Bilsel, 1933, s. 604).

Bu hükme bakıldığında savaş tazminatı değil, *tamirat bedeli* ifadesinin kullanıldığı görülmüyordu. Zaten antlaşmanın Düstur'a da yansıyan Fransızca metninde yer alan aynı maddede de tamir kelimesinin Fransızca karşılığı olan *réparera* ifadesi kullanılmıştı. Antlaşmanın orijinal olan Fransızca metnindeki diğer tamir, tamirat gibi ifadeler *réparera* ya da *réparation* kelimeleriyle anlatılmıştı (Düstur, 1931, s. 60, 71, 79, 128, 138, 140, 211). Buna karşılık tazminat kelimesinin Fransızca karşılığı olarak ise *compensation* ifadesi kullanılmıştı (Düstur, 1931, s. 211, 215, 240, 241).

Aslında savaş tazminatı ve tamirat bedeli konusuna genel olarak yaklaşıldığında, Tamirat bedeli ifadesinin, daha doğrusu *reparations* kavramının Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ile imzalanan Versay Antlaşması'nda vücut bulduğu, bu antlaşmada bir tazminat şekli olarak yer aldığı görülmüyordu (Ertan, 2021, s.2435). Çünkü savaş sırasında Almanya'nın Fransa'ya vermiş olduğu zarar bu şekilde giderilmek istenmiş ve antlaşma metnine konmuştu. Tıpkı Yunan ordusunun Anadolu ve Trakya'daki tahribatını telafi etmesi gibi!

59. maddeyle Yunanistan'a maddi ve manevi sorumluluk yüklenmiş oldu. Maddi olarak Karaağaç'ı veren Yunanistan, savaş kanunlarına ve geleneklerine uygunsuzluktan dolayı da manevi olarak tamir zorunluluğunu kabul etmişti. Bu durum Yunanistan'ın sorumluluğunun sonraki yıllarda da unutulmamasına yol açacak bir karardı.

Tamirat bedeli yerine Karaağaç'ın alınması Lozan Antlaşması'nın TBMM'de görüşülmesi sırasında da gündeme geldi. II. Dönem TBMM'nin ele aldığı antlaşmayla İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey, Batılı diplomatları suçladıktan sonra, kuponlar ve Musul sorunlarının çözümlenemediğini ileri sürerek Yunanlardan tamirat bedelinin alınmamasını başarısızlık olarak değerlendirdi ve red oyu vereceğini açıkladı (TBMM Zabıt Ceridesi, C. I, s. 245-249).

Saruhan Mebusu Vasıf Bey de antlaşmanın aleyhinde bir tavır takınmıştı. Konuşmasında, adli kapitülasyonlar, ticaret mukavelesi, kabotaj meselesi, şirketler ve imtiyazlar gibi konulardaki eksiklikler yüzünden bağımsızlığın tam olarak

sağlanamadığını ileri süren Vasıf Bey, Batı Trakya, Boğazlar ve tamirat bedeli konularında eksiklikleri öne sürerek antlaşmaya red oyu vereceğini söyledi(TBMM Zabıt Ceridesi, C. I, s. 249-252).

Genelde Lozan Antlaşması, özelde ise Yunanistan'dan istenen tamirat bedeli konusu, Türkiye'nin iç politik gündemini meşgul edecekti. Özellikle I. Meclis'teki Birinci ve İkinci Grup arasındaki tartışmalar, II. TBMM'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun kendi içinde, kişisel bağlamda da İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında gerginliğe yol açacak ve sonraki günlerde yaşanacak olan siyasi ayrışmayı tetikleyen bir unsur olarak görülecekti.

Sonuç

Lozan Konferansı, Batılıların Türklerle 400 yıla uzanan sorunlarını çözme masası iken, Türkiye için Yunanistan ile yaklaşık 100 yıllık hesabı kapatma anlamı taşıyordu. Bu bağlamda Yunanistan, Sevr Antlaşması'nda elde etmiş olduğu bütün kazanımları kaybetmişti. Bu yüzden Yunanistan'ı Lozan Konferansı'nın tek kaybedeni olarak görmek mümkündür.

Yunan ordusunun Batı Anadolu'daki yakıp yıkmalarından kaynaklanan zarar-ziyana ilgili tamirat bedeli konusu, mali konularla ilgili komisyonun ele aldığı bir sorun oldu. Türkiye'nin tezine göre; hiçbir askeri zorunluluk yokken, Yunan ordusunun geri çekilme sırasında Batı Anadolu'da pek çok şehri yakıp yıkmıştı. Bunun da bedelini ödemeliydi.

Lozan'daki görüşmelerde Türk tarafının Yunan ordusunun sorumlu olduğu zarar-ziyana ilgili dört çizelge oluşturması ve bunu detaylı bir şekilde sunması, Türk heyetinin Ankara'dan hareketi öncesinde aldığı 14 maddelik talimatnameden başka raporlara sahip olduğunu gösteriyordu. Gerçekten de Lozan Konferansı, sadece 14 maddelik bir talimatnameyle yürütülemeyecek kadar geniş ve derin bir görüşme maratonu idi.

Yunan tarafı ise söz konusu yakıp yıkmaları tümüyle reddetmemişti. Venizelos, hem Müttefiklerini işin içine sokarak hem de yakıp yıkmalardan kısmen de olsa Türkleri sorumlu tutarak sorumluluk alanını daraltmaya çalışmıştı. Bununla birlikte her ne kadar Türk tarafının belirlediği rakamdan çok aşağı da olsa belli bir miktar tamirat bedeli tespit etmekten de geri durmamıştı.

Yunan ordusunun Anadolu ve Trakya'da neler yaptığını en iyi Yunan devlet adamları biliyordu. Belki de en iyi bilen Venizelos'tu. Bu nedenle başta Venizelos olmak üzere, tüm Yunan heyeti, kendi ordularının yaptığı hukuk dışı hareketlerini bildikleri için Lozan'dan en maddi zararlar ve en az mahcubiyetle çıkmak için çaba sarf ediyorlardı. Ancak tarihe not düşülen bir mahcubiyetle en maddi zararlar çıkmışlardı. Bu Yunanistan için kısa vadeli bir başarı gibi görünse bile, uzun dönemde pek kabul edilebilir bir sonuç değildi.

Yunanistan açısından Lozan'daki mahkûmiyetinin en kalıcı noktasını 59. madde teşkil ediyordu. Yunanistan'a savaş hukukunu çiğnediğinin kabul ettirildiği bu hükmün bugün de geçerli olması, belki de Türkler için 1923'te elde edilecek maddi kazançtan (tamirat bedeli) çok daha önemliydi ve kalıcı bir kazançtı. Çünkü

Yunanistan'dan alınacak maddi bir tamirat bedelinin günümüze kadar harcanması veya başka gider kalemlerine aktarılması beklenen bir durumdu. Oysa tazminatın manevi yönü, Yunanistan'ı uzun yıllar mahkûm edecek bir sonuç yaratmıştı.

Extended Abstract

The Armistice of Mondros signed after the First World War prepared the ground for the occupation of Anatolia by the Entente states. The occupations, which started a few days after the Armistice, spread to various parts of Anatolia. In this process, the Greek occupation, which started in Anatolia on 15 May 1919, ended in 1922 with the resistance and counter-attack of the Turkish army. As the Greek army retreated from Anatolia, it burned and destroyed the lands it left and caused material and moral damages. In the meantime, the military victory of the Turkish army found its counterpart in the diplomatic field, firstly the Mudanya Armistice was signed and the Turkish-Greek conflict ended. Following the signing of the Mudanya Armistice, the Lausanne Peace Conference was convened on 20 November 1922. The Turkish delegation to Lausanne was given a 14-article directive by the Government. This directive, which was generally based on the Misak-ı Milli, mainly included economic and financial issues and explanations on borders. Considering the breadth and depth of the negotiations in Lausanne, the instructions, which were not prepared in detail, did not seem to provide the Turkish delegation with the freedom it desired.

The Directive was a framework text based on the principles of Misak-ı Milli. In addition, the issue of the cost of repairs to be demanded from Greece was not mentioned. However, Turkey was determined not to accept the war indemnity to be demanded by the Entente Powers and to demand from Greece compensation for the places burnt down and the material and moral damages caused during the Greek occupation. Having achieved a decisive military superiority over the Greek army, Turkey went to Lausanne very strong and determined. At Lausanne, both issues concerning all states and issues concerning only two states, such as Turkey and Greece, came to the agenda. The issue of the damage caused by the destruction caused by the Greek army in Western Anatolia during the withdrawal of the Greek army and the repair cost to be paid to Turkey came to the agenda at Lausanne. The issue of the cost of repair frequently confronted the Turkish delegation and the Greek delegation, and the Allied States were also involved in this situation. In the discussions centred on İsmet Pasha and Venizelos, the Turkish side presented charts showing the loss and damage and concretised the Greek atrocities. Greece's representative Venizelos, on the other hand, did not completely deny the damage caused by the Greek army and only objected to the figures in the charts presented. There was an intense debate especially on the fire in Izmir.

The issue occupied Turkey's domestic political agenda and led to differences of opinion in the Parliament. In particular, there were fierce debates between the First and Second Groups in the First Parliament. It also caused tension between İsmet Pasha, the head of the Turkish delegation, and Rauf Bey, the head of the Government of the Turkish Grand National Assembly. The problem between İsmet Pasha and Rauf Bey arising from the cost of repairs gradually increased and paved the way for the political

divergence in the following days. Greece's political and economic stalemate caused it to put up a firm resistance to pay the repair bill. The Turkish delegation, who thought that Greece should pay for the damage caused by the Greek army to the cities it passed through for no reason, had its thesis accepted at the Lausanne Peace Conference and ensured that Greece was held financially and morally responsible for its actions. While Karaağaç remained within the borders of Turkey, albeit implicitly, in return for the repair price demanded from Greece, according to Article 59 of the treaty, Greece had to admit that it did not act in accordance with the laws and rules of war. Thus, for Greece, Article 59 of the Treaty constituted the most permanent point of its condemnation at Lausanne. The fact that the aforementioned provision, in which Greece was forced to admit that it had violated the laws of war, is still valid today, perhaps had a much more important result and provided a permanent gain for the Turks than the material gain to be obtained in 1923 (the cost of repairs). In short, the moral aspect of the reparation.

Kaynakça

- Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk* (Cilt II). Ankara.
- Bilsel, C. (1933). *Lozan* (Cilt II). İstanbul.
- Cebesoy, A. F. (1957). *Siyasi hatıralar* (Cilt I). İstanbul.
- Düstur (1931), 3. Tertip, 5. Cilt. İstanbul.
- Ertan, T. F. (2021). Lozan konferansı il ilgili bir terminolojik değerlendirme. 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi, III*. Ankara.
- Karacan, A. N. (1943). *Lozan konferansı ve İsmet Paşa*. İstanbul: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Kitap IV*. (1934). İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Kutay, C. (1956). *Lozan'da İsmet Paşa'yı kim öldürecek?* İstanbul.
- Meray, S. L. (2001). *Lozan barış konferansı: tutanaklar- belgeler* (3 b., Cilt I). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meray, S. L. (2001). *Lozan konferansı: tutanaklar-belgeler* (3 b., Cilt III). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nur, R. (1968). *Hayat ve hatıratım* (Cilt III).
- Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin siyasal andlaşmaları* (Cilt I). Ankara.
- Şimşir, B. (1994). *Lozan telgrafları* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tağmat, Ç. D. (2015). Sakarya savaşı öncesi yunan hükümetinin komutan arayışları: Gunaris-Metaksas görüşmeleri. *Sakarya Zaferi ve Haymana II*. Ankara.
- Tağmat, Ç. D. (2018). *Lozan konferansı'nda Yunan diplomasisi (1922-1923)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Tanin*. (1923, 17 Mayıs).
- Türk İstiklal Harbi* (Cilt II). (1969). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, I. Devre, III. Cilt.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, I. Dönem, 24. Cilt.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, II. Dönem, 1. Cilt.
- Vakit*. (1923, 9 Mayıs).